

સલામી સવારની..

જતન કરો..

'બહુમતી' એ લોકશાહીનો વેશ છદ્મ છે, ધામ-ધમકી એનો જન્મજાત ઉદ્યમ છે! રહેતા નથી હદમાં, છે દંભ વદન પર -'સસ્પેન્શન' કટોકટીનું પ્રથમ કદમ છે!

છે બેશરમ! લોહીયાળ હાથનો ય અસ્વીકાર?!

વૃક્ષારોપણ -માત્ર વાવો જ નહીં -

ચિંતન

અયુક્તં સ્વામિનો યુક્તં યુક્તં નીચસ્ય દૂષણમ્ । અમૃતં રાહવે મૃત્યુર્વિષં રૂદ્દસ્ય ભૂષણમ્ ॥

'કોઈ સમર્થ વ્યક્તિ અયોગ્ય કરે, ભૂલ કરે તો પણ તે યોગ્ય બની રહે છે, પરંતુ સામાન્ય-નીચ લોકો - હલકો માણસ યોગ્ય કરે તો પણ તે દૂષણ બની રહે છે. દા.ત. રાહુએ અમૃત પીધું તોપણ તે મૃત્યુનું કારણ બન્યું અને ભગવાન શંકરે ઝેર પીધું તોપણ તે 'નીલકંઠ' થયા. ઝેર એમનું ભૂષણ થઇ રહ્યું.'

લોકો હંમેશા ઊગતા સૂર્યને પૂજે છે. જેની પાસે પદ-સત્તા-સંપત્તિ હોય એવો હીરો 'હીરાલાલ' બની ગામમાં મહાજન થઇ જાય છે, પણ સદ્દ્યુણી ગરીબને કોઇ પૂજતું કે પૂછતું નથી.

એવી જ રીતે મોટી-મહાન વ્યક્તિ દ્વારા કોઈ ભૂલ થઈ ગઈ હોય, કપડાંમાં કંઇ ટૂંકું કે ફીટીંગ બરાબર ન હોય તો એમને જોઇ 'નવી' ફૅશન સમજીને લોકો એવાં જ કપડાં કરાવે - 'મોદી ઝભ્ભા' શરૂ થઇ જ ગયા છે ને? આ વાત સમજાવવા અહીં સમુદ્ર મંથન સમયનો રાહુ-કેતુ પ્રસંગ નિરૂપ્યો છે.

સુવિચાર

- ન કર ફિક્ર કિ જમાના સોચેગા કયા...! જમાને કો અપની હી ફિક્ર સે ફુર્સત કહાં...! પ્રેમચંદ
- મહિલાઓ અને પુરુષ વચ્ચે તફાવત એ છે કે મહિલા કયારેય પ્રસંશાથી વશમાં નથી આવતી, પુરુષ વશમાં આવી જાય છે. - **ઓસ્કાર વાઇલ્ડ**
- પોતાની જાતને છેતરવી એ કોઇ પણ પ્રકારનાં પ્રપંચમાં સૌથી ખરાબ અને પહેલા નંબરનો પ્રપંચ છે, એનાથી મોટું કોઇ પાપ નથી. - સરદાર પટેલ
- મિત્રવિહીન માણસ એટલે તારાવિહીન આકાશ અને પક્ષીવિહીન ઉપવન. - **કાઘર વાલેસ**
- મૌન આપણા એકાંત પરમાત્માનો પરમ મિત્ર છે. พલीલ જિผม
- બ્રહ્મચારીને એ પણ ખબર નથી હોતી કે રોગ કેવા હોય છે. એની પાચનશક્તિ હંમેશા નિયમિત રહે છે, અને એને ઘડપણમાં પણ બાલ્યાવસ્થા જેવો આનંદ મળે છે. - અખંડ આનંદ

(સંકલન : દીપક વી. આસરા)

અદબ-પલાઠી

ડો. સંતોષ દેવકર

साહિત્य વૃત્ત

મૂળજીભાઈ પરમાર 'દધિ

બોધકથા

જૂના સમયના રાજાઓ ન્યાયી અને દિલેર હતા. એટલે જ તેઓ આજે પણ પ્રજાના હૃદય-સિંહાસન પર બિરાજમાન છે; જયારે આપણા પ્રતિનિધિઓ આપશું જ શોષણ કરે છે, તેથી જ આપણી આંખ અને દાંતમાં વિરાજમાન છે! કમાલખાન, માણાવદર પેટાના વીસ ગામના ગરાસદાર હતા. તે દિલેર, ન્યાયી અને પ્રજાપ્રેમી હતા. તેમની હદમાં તે ખૂબ જ લોકપ્રિય હતા.

જૂનાગઢના નવાબે એમની કીર્તિ-પ્રશંસા સાંભળી. પેટમાં તેલ રેડાયું. જાહેરમાં પરીક્ષા લઈ નીચું જોવડાવવાની ચેષ્ટાથી કમાલખાનને 'સન્માન' કરવા જૂનાગઢ બોલાવ્યા. 'દરબારચોક'માં સભા ભરી સન્માન કર્યું. તેમની દિલેરીનાં વખાણ કર્યાં. પછી હાજર રહેલા દલિતો-ખેડૂતોને જૂનાગઢ સરકાર તરફ દાન આપવાની જાહેરાતો કરી...

કમાલખાને પણ પોતાની જાગીર તરફથી થોડાં દાન જાહેર કર્યાં. હવે નવાબે પંચ માર્યો. કહ્યું : કમાલખાન! મને તો એમ કે તમે મારાથી વિશેષ કંઈક દાનની જાહેરાત કરશો!

જાહેરમાં આવું કહેતાં, કલામ હવે નવાબનો ઇરાદો સમજી ગયા. તરત ઊભા થઇ બોલ્યા : હું મારા વીસેવીસ ગામનો ગરાસ દાનમાં આપું છું. હવે નવાબ જૂનાગઢ આખું દાનમાં આપવાની જાહેરાત કરશે?! નવાબ કમાલખાનની દિલેરી જોઈ ભેટી પડ્યા.

પાકિસ્તાન અવળચંડાઈ છોડવાનું નથી

આતંકવાદી જથો કિશોરવયના હતો-એ બધી બાબતો કોઈ પણ

તરુણોને ધર્મ અને ઈશ્વરના નામે જાતના સંકોચ વગર કહી દીધી, એથી એમના પરિવાર પાસેથી તફડાવીને એમ જ માનવું રહ્યું કે એ સંજોગોનો કેવા કેવા કારસા કરતાં રહે છે એની શિકાર બન્યો છે. નાવેદે એનાં અલગ વિગતો ઉધમપુર હાઈવે પર અલગનામો આપ્યાપછી સાચુંનામ બીઍસઍફના કાફલા પર હુમલો પણ જણાવી દીધું જે પાકિસ્તાનના

તંત્રી સ્થાનેથી....

કર્યા પછી જીવતા પકડાયેલા ફૈસલાબાદ જિલ્લામાં રહેતા એના

લવરમૂછિયા નાવેદની રજૂઆતથી પિતાએ પણ કન્ફર્મ કર્યું છે. બાપે છતી થઈ છે. નાવેદને ગ્રામરક્ષક દીકરાને ઓળખી પાડ્યો અને હવે યુવાનોએ ઝબ્બે કરીને પોલીસના પોતાના જીવ પર ખતરો હોવાનું પણ હવાલે કર્યો તે પછી એ પોપટની જેમ જણાવ્યું. લશ્કર-એ-તોયબા જેવાં એક પછી એક ખુલાસા કરતો જાય આતંકવાદી જૂથોને પાક. આર્મી અને છે. એણે અન્ય આતંકવાદીઓની આઇઍસઆઇનું ભારે સમર્થન હોય સાથે સરહદ ક્યારે ઓળંગી, ક્યાં તો જ એ પાકિસ્તાનની સરજમીન પર રહ્યો અને એ બધાનો મકસદ શું આવી ઘુણાસ્પદ આતંકવાદી પ્રવૃત્તિ

ભાગ્યે જ કોઈ દિવસ ખાલી જતો હશે જ્યારે સરહદ પર પાકિસ્તાનના નામની એક યા બીજી રીતની મોંકાણ ના મંડાણી હોય. અત્યાર સુધી

વિશિષ્ટ તાલીમ લીધી હોવાનું પણ ક્ટ્રસ્વાદી જૂથો અને આઇઍસઆઇ મિલીજુલી સરકાર આતંકવાદી કબૂલ્યું છે. અંગ્રેજીમાં જેને 'ફૉમ ધ વધારે ભુરાટાં બન્યાં છે. અત્યારે પ્રવૃત્તિઓને નાથવામાં સદંતર નિષ્ફળ હોર્સિસ માઉથ' કહે છે, એવી બીઍસઍફ અને જમ્મુ પોલીસના રહી છે,એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ મીડિયા સામેની પ્રત્યક્ષ કબૂલાતો કબજામાં રહેલો નાવેદ બિન્ધાસ્તપણે નથી. પૂર્વ મુખ્યમંત્રી ઓમર પછી પણ પાકિસ્તાનના સરકારી કહે છે કે એને હિન્દુઓને મારવામાં અબ્દુલ્લાએ જે વેદના વ્યક્ત કરી છે પ્રવક્તા નાવેદને પાકિસ્તાની માનવા આનંદ આવે છે. એના સાથીદારો એમાં તથ્ય છે. એમના શાસનકાળમાં કે હમલો પાકપ્રેરિત હોવાનું માનવા અમરનાથ યાત્રીઓ પર હુમલો જમ્મુ હાઈવે આતંકવાદથી મુક્ત તૈયાર નથી. આ પાકિસ્તાનનો કરવાના ઇરાદાથી જ હાઈવે પર હતો. મોદીએ નાગા ઉગ્રવાદીઓ સ્વભાવ છે. એ ચોરી ઉપર પહોંચ્યાહતા.થોડાવખતપહેલાંજ સાથે કરેલી સંધિ સરહદપારના સીનાજોરી કરતું રહે છે અને ભારતને અમરનાથ યાત્રીઓનો જથ્થો નીકળી પાકપ્રેરિત આતં કીઓ સાથે થોડી પજવતું રહે છે. વર્ષ દરમિયાન ગયો હતો અને બીઍસઍફના થઈ શકે એમ છે? છતાં જમ્મુ-કાફલાને એમનો ભોગ બનવું પડ્યું હતું. કાશ્મીરખીણ સુધી સીમિત રહેનારા છે. ભારતીય સેના અને સરહદપારથી સંભળાતી રહે છે. દહેશતગર્દો હવે જમ્મુ હાઈવે પર બીઍસઍફના જવાનો જીવના જોખમે આવા સંજોગોમાં નવાઝ શરીફની ઊતરી આવ્યા છે. કેન્દ્રમાં અને સરહદોનું રક્ષણ કરે છે અને છાશવારે શરીફી પર ભરોસો રાખવાની ભૂલ કાશ્મીરમાં હિન્દુત્વવાદી પરિબળોનું શહીદી વહોરતા રહે છે. કેન્દ્ર સરકાર ભારે પડી શકે એમ છે.

ચલાવી શકે. નાવેદે સાદી તેમ જ વર્ચસ્વ સ્થપાયા પછી પાકિસ્તાનનાં અને કાશ્મીરની પીડીપી-બીજેપીની કાશ્મીરના મુખ્યમંત્રીએ તો એવી ્યુપ્તચર એજન્સીઓ બીઍસઍફને અપેક્ષા રાખી જ છે. બીજી તરફ ચેતવવામાં નિષ્ફળ ગઈ, એ પણ આ હિન્દસ્તાનને હિરોશીમાની જેમ હુમલામાં થયેલી ખુવારીનું એક કારણ નષ્ટભ્રષ્ટ કરી દેવાની ધમકીઓ પણ

મહાત્મા ગાંધીના પત્રકારત્વ સાથે પાટનગરના પોતીકા અખબારની વેચારિક મૂલવણીને મેળવણી

ગાંધી ૧૦૦

ડો. રાજેન્દ્ર જાની

ગુરુપૂર્ણિમાના પવિત્ર પ્રભાતે ગાંધીનગરાઓના પોતીકા અખબારનો લાગણીભીનો સંબંધ ધરાવતા 'ગાંધીનગર સમાચારે'નવા કલેવર ધર્યાં છે ત્યારે 'ગાંધીનગર સમાચાર'ના પત્રકારત્વ અને મહાત્મા ગાંધીના વિચારોમાં પ્રગટેલા પત્રકારત્વની વાતો આજના લેખમાં પ્રસ્તુત કરવામાં

ચૌરીચોરાની હિંસક ઘટના અને દેશવિદેશમાં ગાંધીના સ્વરાજપ્રાપ્તિના આંદોલનની તે સમયના પ્રિન્ટ મીડિયામાં લેવાતી નોંધને કારણે ગોરી સરકારે મો.ક. ગાંધી જે અખબારો દ્વારા લોકજાગૃતિ અને લોકમત ઘડતરનું કાર્ય કરી રહ્યા હતા તે અખબારો બંધ કરાવવાની તજવીજ હાથ ધરી હતી.

ગાંધી લખે છેઃ 'મને કહેવામાં આવે છે કે, 'યંગ ઇન્ડિયા', 'નવજીવન' અને 'હિંદી

નવજીવન' એ જે ત્રણ અખબારો હું ચલાવી રહ્યો છું તેનો નાશ કરવાની સરકાર પેરવી કરી રહી છે. મને ઉમેદ છે કે આ અફવાને કશો આધાર નથી. મને એમ લાગે છે કે આ ત્રણે છાપાંઓ દ્વારા શાંતિ અને સદ્ભાવના સતત આગ્રહ સિવાય બીજા કશાનો જ પ્રચાર થતો નથી એવો દાવો હું કરી શકું. વાચક વર્ગ આગળ મારી સમજણ મુજબ સત્ય અને કેવળ સત્ય સિવાય બીજું કશું જ ન મૂકવાની અસાધારણ કાળજી રખાય છે. ગફલતથી થતો દરેક દોષ અગર અવાસ્તવિક શબ્દ તાબડતોબ કબૂલ કરવામાં આવે છે અને સુધારી લેવામાં આવે છે. ત્રણે છાપાંઓની ઘરાકી દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે. ચાલકો અને કાર્યકર્તાઓ બધા સ્વયંસેવકો છે, જેમાંના

કેટલાક બિલકુલ પૈસા લીધા વગર તો કેટલાક કેવળ ખરચજોગું લઇને કામ કરી રહ્યા છે. જે કંઇ નફો રહે છે તે બધાનો કાં તો એક કે બીજા રૂપમાં ગ્રાહકોને લાભ મળે જ છે, અગર તો કોઇ રચનાત્મક કે જાહેર પ્રવૃત્તિમાં કે ખરચાય છે.'

આવાં આ છાપાં બંધ થાય તો મને સહેજ દુઃખ પણ ન જ થાય એમ તો કેમ કહું? -એમ પ્રશ્ન કરીને તેઓ આગળ લખતાં કહે છે : 'પણ સરકારનો તેવું કરવાનો ઇરાદો હોય તો તેને માટે તો એના જેવી સહેલી બીજી એકે વસ્તુ નથી. ત્રણ છાપાંના મુદ્રક અને પ્રકાશકો બધા મારા મિત્રો કે સાથીદારો જ છે. અમારી વચ્ચે એવો કૉલ છે કે જે ઘડીએ સરકાર છાપાંઓ માટે જમાનત માગે તે જ ઘડીએ છાપાં બંધ કરવાં અને હું આ છાપાં ચલાવી પણ એ જ ભરોસે રહ્યો

્છું કે મારી પ્રવૃત્તિ તરફ સરકાર ભલે ચાહે તે નજરે જોતી હોય તો પણ તે મને એટલું શ્રેય તો આપે જ છે કે આ છાપાંઓ દ્વારા મારી સમજણ અનુસાર શુદ્ધમાં શુદ્ધ અહિંસા અને સત્ય સિવાય બીજા કશાનો પ્રચાર હું કરતો નથી.'

૩૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૨૨માં ભારતમાં ચાલતા સ્વદેશી આંદોલનની ખબરો પરદેશોમાં પણ પહોંચતી કરવા બાબતે ઠરાવ મંજૂર કર્યો હતો. પરંતુ મહાત્મા ગાંધીએ આ ઠરાવ સામે ભિન્નમત (વિરોધી સૂર) વ્યક્ત કરતાં કેટલાક મુદ્દાઓ રજૂ કર્યા હતા. જેમ કે દેશવાસીઓએ પોતાની તાકાત ઉપર જ આધાર રાખવો જોઇએ એવું માનવાને બદલે તેમનાં કાર્યોની પરદેશોમાં કેવી અસર પડશે અને એ દેશો રાષ્ટ્રના ધ્યેયને કેટલો ટેકો આપી શકશે તેનો વિચાર કરતા થઇ જશે, વગેરે બાબતો રજૂ કરી.

> મિશનરી પત્રકારત્વને વરેલા મો.ક.ગાંધીનાં 'યંગ ઇન્ડિયા' અને 'નવજીવન' અખબારો તે સમયની જરૂરિયાત - 'સ્વતંત્રતા આંદોલન' અર્થે વિચારપત્રો (Views Papers) હતાં. આજે જયારે આપણે આઝાદ ભારતમાં લોકશાહી દેશમાં શ્વસી રહ્યા છીએ ત્યારે પત્રોના સંચાલનમાં ચારેય દિશાઓ North, East, West અને South (NEWS) માંથી જે સમાચાર હોય તેની પ્રસિદ્ધિ કરતા NEWS Papers નો અભિગમ વર્તમાને છવાયો છે, જે ગાંધીના સમયમાં ગેરહાજર

ર ૧મી સદીમાં ઇન્ફર્મેશન ટેકનોલોજીની મદદથી દેશ-દુનિયાના સમાચારો બહુ ઝડપથી લોકો સુધી પહોંચી જાય છે, પરંતુ પોતાના વિસ્તારના સમાચારોની તેઓ અજાણ હોય છે. પોતાના અસ્તિત્વની આસપાસના બનાવો - ઘટનાઓથી બેખબરને ખબરો આપવાનું કાર્ય 'ગાંધીનગર સમાચાર' દાયકાઓથી આપદ્ ધર્મ તરીકે નિભાવી રહ્યું છે.

વિસ્તારની વિશેષતાઓ સાથેના સમાચારપત્ર તરીકેની ઓળખ સાથે જોડાયેલા 'ગાંધીનગર સમાચાર'ના પ્રકાશનને મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી અને કૃષ્ણકાન્ત વાસુદેવ જહાના કાર્યની મૂલવણી સાથે વિચાર મેળવણી વાચકો કરશે તો પત્રકારત્વના વ્યવસાયીપણામાં (પ્રોફેશન) ન્યૂઝ વિથ વ્યૂઝનું મિશનરી કમિટમેન્ટ (પ્રતિબદ્ધતા) વાચકોને જડી આવશે.

(લેખક સમાજશાસ્ત્રના અધ્યાપક છે.)

ક્લામ અને આજના યુવા...

The best work has not been done. (હે નબળી ઈચ્છાશકિતવાળા, ચિંતા ન કર અને બળાપો ન કાઢ, તક તો હજી હવે શરૂ થઈ છે. શ્રેષ્ઠ કામ તો હજી શરૂ પણ નથી થયું. અને શ્રેષ્ઠ કાર્ય હજી પૂર્ણ નથી થયું.

- કલામે શાળામાં શીખેલી એક કવિતા) સ્વ. ર્ડા. એ.પી.જે. અબ્દુલ કલામે રાષ્ટ્રપતિપદ સંભાળ્યું તે તા. રપમી જુલાઈ ૨૦૦૧. આ પદ માટે જયારે તેમની પસંદગી થઈ ત્યારે આ અલગારી પ્રખર વૈજ્ઞાનિક રાષ્ટ્રપતિ પદની સાથે સંકળાયેલા રાજદ્વારી શિષ્ટાચારમાં પોતાનું લાક્ષણિક વ્યકિતત્વ ગુમાવી તો નહીં બેસેને એવી ચિંતા પણ કેટલાકે વ્યક્ત કરી હતી. પરંતુ ર્ડા. કલામે રાષ્ટ્રપતિપદને એક નવો પ્રજાભિમુખ આયામ આપ્યો. પોતાના પૂરોગામીઓને ચીલે ચાલવાના બદલે તેમણે દેશના તમામ વર્ગોની સમીપ પહોંચવાનો નવો ચીલો પાડયો. દેશની સીમાઓનું રક્ષણ કરતાં લશ્કરી જવાનોનાં શૌર્ય અને સાહસને તેમની વચ્ચે જઈને તેમણે બીરદાવ્યાં. ધારાસભ્યો તથા રાજકારણીઓને તેમણે પોતાના પ્રેરણાદાયી સંબોધનથી પાઠ પણ શીખવાડયો.

Don't worry and fret. faint-hearted,

for the best jobs haven't been started,

The chances have just begun

સૌથી વિશેષ ઉલલેખનીય વાત તો તેમણે દેશના ભાવિ નાગરિકો એવાં કુમળી વયનાં બાળકો સાથે કેળવેલી આત્મીયતા હતી. પોતે ગમે ત્યાં જાય એ બાળકો સાથે હળવા મળવાની તક શોધતા જ હોય.

ર્ડા. કલામના પુસ્તકોમાં, પ્રવચનોમાં તેમના વ્યવહારમાં ઊડું તત્વજ્ઞાન નિતરતું જોઈ શકાય. જે તેમના પુસ્તક વિંગ્સ ઓફ ફાયર માં તાદેશ્ય થયું છે. બાળપણમાં રામેશ્વરમ્ મંદિરના મુખ્ય પૂજારી પાક્ષી લક્ષ્મણ શાસ્ત્રીનો તેમના પર પડેલ પ્રભાવ તેઓએ સ્વીકારેલો છે.

ર્ડા. અબ્દુલ કલામના ઘણાં પુસ્તકો પ્રકાશિત થયા. છેલ્લું પુસ્તક તેમણે આ પ્રમુખ સ્વામી મહારાજને વિશે લખ્યું અને અર્પણ કર્યું. અદ્વિતીય અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ

છતાં સાદી અને સરળ ભાષામાં ર્ડા. કલામના વિચારો આજના યુવા વર્ગ માટે સાદર પ્રસ્તુત : પ્રાર્થના અને સમાજ :

પ્રાર્થના વિશે તેઓ કહે છે કે પ્રાર્થના લોકો વચ્ચે આત્મિક સંવાદને શકય બનાવે છે. દરેક મનુષ્ય પૂર્ણ વ્યકત પરમાત્માનો એક વિશિષ્ટ અંશ છે. એટલે તકલીફો, પીડાઓ અને

> સમસ્યાઓથી શા માટે ગભરાવું જોઈએ? જયારે મુશ્કેલીઓ આવે, ત્યારે આ પીડાઓનો સંદર્ભ સમજવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. પ્રતિકૂળતા હંમેશાં આત્મચિંતન માટે વિશાળ તકો પૂરી પાડે છે. મને એ બાબતે કદી શંકા ન થતી કે મંદિરમાં થતી પ્રાર્થના પણ

અમારી મસ્જિદમાં થતી નમાજની જેમ જ એક જ સ્થાને પહોંચે છે. બાળક અને વાર્તાનું મહત્વ :

દરેક બાળક એક વિશિષ્ટ સામાજિક, આર્થિક અને ભાવનાત્મક

પર્યાવરણમાં કેટલાંક વારસાગત લક્ષણો લઈને જન્મે છે અને વડીલો દ્વારા એક ચોકકસ પ્રકારની તાલીમ મેળવે છે. મારા માં તથા દાદી અમને બાળકોને રાત્રે સૂતી વખતે રામાયણના પ્રસંગો તથા પયગંબરના જીવનપ્રસંગોની વાર્તાઓ કરતાં.

હોસ્ટેલમાં રહીને ભણતા વિદ્યાર્થીઓ માટે :

ઘર ખૂબજ યાદ આવવા છતાં હું જવા વાતાવરણને અનુકૂળ થવા માટે મકકમ હતો. કારણકે હું જાણતો હતો કે મારા પિતાએ મારી સફળતા માટે ખૂબજ આશા રાખી હતી. ભલે હું રામેશ્વરમ્ની પરિચિતતા, સલામતી ગુમાવતો અને છતાં મારા પિતાનું સ્વપ્ન પૂરું કરવું તે મારી ફરજ હતી.

અનુસંધાન પાના નં. ७ પર

સાહિત્યકાર એ સમાજને સત્યના - પ્રગતિના રાહ પર દોરી જનાર એક અનુભવી પથિક છે

સાહિત્ય એટલે...

સાહિત્યમાં અક્ષરોનું અર્થપૂર્ણ જોડાણ એટલે શબ્દ. શબ્દસમૂહ એટલે વાક્ય અને તેમાં પ્રાસ ભળે એટલે કાવ્ય. અને તેને જો કંઠ મળે તો તે ગીત. અને વળી જો વાજિંત્રના સૂર ભળે તો સંગીત બને. અને વળી જો તેમાં અધ્યાત્મશક્તિ ભળે તો તે મંત્ર બની જાય તેમાં અધ્યાત્મશક્તિ ભળે તો તે મંત્ર બની જાય અને જો તેનું સેવન કર્યેથી અને તે ફળ્યેથી ભવનો - આવાગમનનો ફેરો ટળી જાય!

સાહિત્યમાં સામાન્ય રીતે ત્રણ પ્રકારની બાબતોનો સમાવેશ થયેલ હોય છે. (૧) હેય (૨) જ્ઞેય) (૩) ઉપાદેય. 'હેય' એટલે કે તજવા જેવી; 'જ્ઞેય' એટલે કે જાણવા જેવી અને 'ઉપાદેય' એટલે કે જીવનમાં આચરવા જેવી, જીવનમાં ઉતારીને વણી લીધા જેવી!

જેમ, નિરામય અને લાંબું જીવન જીવવા માટે 'ષટરસ' (છ રસ) એટલે કે (૧) ખારો (૨) ખાટો (૩) ગળ્યો (૪) કડવો (૫) તીખો અને (દ) તૂરો રસ જરૂરી છે - અનિવાર્ય છે તેમ, સાહિત્યમાં પણ 'નવરસ' એટલે કે, નવ પ્રકારના રસ (૧) હાસ્ય (૨) કરુણા (૩) વીર (૪) શૃંગાર (પ) કામ (ફ) પ્રેમ (૭) વિરહ (૮) બીભત્સ અને (૯) શાંતરસ સમાયેલા છે, જે માણસને સદાય તરોતાજા અને ચેતનવંત રાખે છે.

ભાષા એ સાહિત્યની વાહક છે. માનવ શરીરમાંથી ભાષા - વાણી સિવાય બધું જ ખરાબ નીકળે છે જેમ કે, (૧) મળ (૨) મૂળ (૩) ચિપડા (૪) ગુંગા (૫) મેલ (૬) ખોડો (૭) પસીનો (૮) ગૂમડાં (૯) ઉલ (૧૦) થૂંક. આમ માનવને મળેલ એક અમણોલ દેન છે ભાષા-વાશી. માનવ જ એક એવું સંવેદનશીલ પ્રાણી છે કે જેને કુદરત એક એટલે આ મહામૂલી વાણીને ગમેતેમ વહેવડાવવી જોઇએ નહીં - વાણી-ભાષા સારી રાખવી જોઇએ, જેમાં સત્ય, પ્રેમ, દયા, કરુણા, મૃદુતા, માધુર્ય અને ઉમદાભાવના ભારોભાર અને નિરંતર છલકતાં હોય!

સાહિત્યની સાથે માતૃભાષા જોડાયેલી છે - ઓતપ્રોત થયેલી છે. માતૃભાષા માનવને

- આપણને ઘર, સમાજ, દેશ-વિદેશ અને કાળ સાથે જોડીને, આપણા વિચારોને સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિના શિક્ષણનું પ્રદાન કરે છે; કારણ કે, માતૃભાષા એની સંસ્કૃતિ સાથે અતૂટ જાડાયેલી છે અને સંસ્કૃતિ એટલે ગુણવિકાસ, સહિષ્ણુતા અને ધર્માચરણ.

સાહિત્ય એ સમાજનું દર્પણ છે અને સાહિત્યકાર એ સમાજના સત્યના - પ્રગતિના રાહ પર દોરી જનાર એક અનુભવી પથિક છે. સાહિત્યોપાસક એટલે કે સાહિત્યની આદરપૂર્વક ઉપાસના કરનાર ઉપાસક. લેખક - સર્જકને મન 'શબ્દ' એ જ 'સત્ય' છે અને તેથી જ સાહિત્ય સર્જકોએ

> ભૂતકાળમાં અને કાળાંતરે સમાજનો સાચો રાહ ચિંધીને, તેને પોતાના રાહથી ભટકતો - ગુમરાહ થતો બચાવ્યો છે અને તેનામાં શૌર્ય અને સાહસના, સત્ય અને સેવાના માનવતા અને ભ્રાતૃભાવના મૂલ્યવાન ગુણો સિંચીને તેના જીવનમાં લોકસેવાની, પરોપકારની પવિત્ર ભાવનાને પ્રજવલ્લિત કરી છે અને નીતિમત્તા, દેશભક્તિ અને સદ્ગુણઓનું આરોપણ કરીને પોતાની સામાજિક સંપ્રજ્ઞતાને બખૂબી - સારી રીતે નિભાવી છે અને દીપાવી છે.

ગરવી મા ગુર્જરી ધરાના ગુજરાતી ભાષાના અમોલા સાહિત્યને હરપળ - હરઘડી ધડકતું અને ધબકતું રાખી, તેને સદાકાળ જીવંત અને પુષ્પ પરિમલ-શું ફોરતું - મધમધતું રાખવા; દેશની ધરોહર સમાં બાળકોમાં સાહિત્યના બીજનું આરોપણ કરવું જોઇએ.

આ તબક્કે, 'રીડર્સ ડાયજેસ્ટ'માં આવેલ એક પ્રસંગને અત્રે ટાંકવો અસ્થાને નહીં ગણાય. 'બે-ત્રણ હજાર વર્ષો અગાઉ ઓસ્ટ્રેલિયાના મધ્ય પૂર્વ રણમાં અતિશય ભારે વરસાદ પડેલો. ત્યાર પછીનાં વર્ષોમાં ખૂબ જ ઓછો વરસાદ પડેલો. આ પ્રદેશ ધીમે ધીમે રણમાં ફેરવાઇ ગયો; પણ બે-ત્રણ હજાર વર્ષ પછી, ફરી પાછો મૂશળધાર વરસાદ પડ્યો. મોટાં-મોટાં તળાવો ઊભરાયાં અને તેમાં માછલીઓ પણ તરતી થઇ. પ્રશ્ન એ થયો કે, આ માછલીઓ આવી કયાંથી? ત્યારબાદ આ અંગે સંશોધન થયું; તો જાણવા મળ્યું કે, ત્રણ કે હજાર વર્ષ પહેલાં માછલીઓ જે ઇંડા મૂકેલાં તે સુકાઇને તળિયે પડ્યાં રહેલાં, જે વરસાદ પડતાં ફરી સજીવન થઇ

અનુસંધાન પાના નં. ७ પર

માતૃભાષા ગુજરાતીની ગઈકાલ અને આજ

આપણે ત્યાં ભાષા માટેનાં આંદોલનો થયાં છે, અને થયા કરે છે. આ માતુભાષા ગુજરાતી સાથેનો આપણો અનન્ય નાતો છે. આ ભાષાની ગઈકાલ ઊજળી છે, જયારે આજ અને આવતીકાલની ચિંતા ભાષાપ્રેમીઓને, શિક્ષણશાસ્ત્રીઓને કોરી ખાય છે. આપણી ગુજરાતી ભાષાનાં મૂળ-કુળ ઊંડાં છે. પણ ભાષાની આજની સ્થિતિ-ગતિ મંથર છે. જે ભાષા સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-અપભ્રંશમાં થઇને ગુજરાતી તરીકે અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે નરસિંહ-મીરાંની ભાષા કે તેનાથી આગળ વિચારીએ તો આચાર્ય હેમચંદ્રાચાર્યની આશિષ

પામેલી પ્રેમાનંદ આદિ કવિઓ કે નર્મદ, દલપતરામ, કાન્ત-કલાપી, સુંદરમ્ - ઉમાશંકર, ગાંધીજી, રાજેન્દ્ર-નિરંજને જેનાં ગુણગાન ગાયાં અને ઉત્તરોત્તર સાહિત્યનું સર્જન કર્યું તે ભાષાની આજ ચિંતા અને ચિંતન કરાવે છે.

આજે ધોરણ દસ કે બારનું પરિણામ આવે છે ત્યારે સૌથી વધુ નાપાસ થનારનો વિષય ગુજરાતી હોય છે. ઉપરાંત કૉલેજ કરતા વિદ્યાર્થીઓની પણ ભાષા અભિવ્યક્તિ એકદમ નબળી છે. ભાષાની જોડણી કે વ્યાકરણનો મૂળ મુદ્દો તો છે જ, પણ પાયામાંથી થતું ભાષાનું શિક્ષણ અને ખાસ કરીને પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોની ખૂબ જ મહેનત અને કુનેહ માગી લે તેવું છે. આ બાળકોની સાચા અર્થમાં ભાષાની કેળવણી કરવામાં આવે તો તેનો ભાષાપ્રેમ, જોડણી, વ્યાકરણની અભિવ્યક્તિ વગેરે બાબતો ચોક્કસ સુધરી શકે તેમ છે. આપણે ત્યાં ગુજરાતમાં જ પ્રાદેશિક બોલી બોલનારો આખો વર્ગ છે. ત્યારે પાઠ્ચપુસ્તક પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી તેને પણ બોલવા, લખવા, વાંચવામાં શુદ્ધ ગુજરાતીનો ઉપયોગ થાય તે એટલું જ જરૂરી છે. ઊંઝા અને લોકમિલાપના જોડણીર-વિષયક પ્રશ્નોની ચર્ચાને કેવો અને કેટલો અવકાશ હોવો ઘટે એ વાત પણ સૌએ વિચારવા જેવી છે. એક બાજુ અંગ્રેજી માધ્યમની સ્કૂલો દિન-પ્રતિદિન વધતી જાય છે અને બાળકને અંગ્રેજી માધ્યમમાં ભણાવવા માટેની હરીફાઇ ચાલે છે ત્યારે આ સમયને વધુ જાગૃતિ અને સજાગતા કેળવાય તે પણ જરૂરી બને છે. ઉપરાંત વર્તમાનપત્ર અને અન્ય સમાચાર-માધ્યમની ભાષા કે વહીવટની ભાષા ગુજરાતીમાં પણ સજાગતાથી આગળ વધવું હવે બહુ જ જરૂરી છે.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ અને ગાંધીજીએ 'સાર્થ ગુજરાતી જોડણીકોશ'નું કામ કરીને સરકાર - વહીવટ -શિક્ષણ સાહિત્ય વગેરેમાં 'હવે પછી કોઈને સ્વેચ્છાએ જોડણી કરવાનો અધિકાર નથી.' -કહીને એક ઉત્તમ જોડણીકોશનું સર્જન કર્યું છે. 'સાર્થ ગૂજરાતી જોડણીકોશ'માં જણાવ્યા મુજબ 'ગૂજરાતી લેખકોને પોતાની ભાષાની શુદ્ધિને વિશે

એટલો ગર્વ રહેવો જોઈએ, જેટલો અંગ્રેજોને પોતાની ભાષાને વિશે હોય. જે અંગ્રેજ શુદ્ધ જોડણીથી પોતાના ભાષા નહિ લખી શકે તે જંગલી ગણાશે. પણ અંગ્રેજોને જવા દઇએ. આપણી અંગ્રેજી નિશાળોમાં ભણનારા જેટલી ચીવટ અંગ્રેજી

જોડણી અને ભાષાનું વ્યાકરણ એ ભાષાનાં અંગ-ઉપાંગો છે, તેનાથી ભાષા રળિયાત, સુંદર અને સમૃદ્ધ બને છે

જોડણી વિશે રાખે છે, જેટલી તેમને રાખવી પડે છે એટલી આપણે સૌ પોતાની ભાષા વિષે કાં ન રાખીએ?-નો પ્રશ્ન ગાંધીજી આપણા સૌ સમક્ષ મૂકે છે ત્યારે ગૂજરાતી ભાષા વિશેની આવનારી પેઢી વધુ બળકટતાથી ભાષાને ઉજાગર કરે તે જ હોઈ શકે. તેમાં જોડણીનું કાર્ય પણ 'શાસ્ત્રીય શુદ્ધિ અને રૂઢિ બંનેનો સમન્વય સાધીને કરવામાં આવ્યું છે.'

જોડણી અને ભાષાનું વ્યાકરણ એ ભાષાનાં અંગ-ઉપાંગો છે. તેનાથી ભાષા રળિયાત, સુંદર અને સમૃદ્ધ બને છે. ભાષા એ મૂળે તો સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિનું ચિંતન કરે છે. જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની પ્રત્યેક શાખા માતૃભાષામાં જ પડેલી હોય છે. આપણી ગૂજરાતી ભાષાનો સાંસ્કૃતિક વારસો અને સાહિત્ય અમૂલ્ય છે. ભાષાની વ્યાકરણગત ખાસિયત, તેમાં આવતાં વાક્યપ્રયોગ, સમાસ, કૃદંત, વચન વ્યક્ત કરવાની રીતો, દ્વિરુક્ત પ્રયોગો વગેરે ભાષાનાં આભૂષણો જ છે. છંદ-અલંકારયુક્ત ભાષાની મીઠાશ એ એનું નજરાણું છે.

આજે ભાષાને લગતા જુદા-જુદા પ્રયોગો શિક્ષણ અને કાર્યક્રમો દ્વારા તથા શાળા-કૉલેજોના પાઠ્યપુસ્તકોમાં પણ તેનું નૂતન આવિષ્કરણ થાય તે જોવું ઘટે. રોજિંદા વ્યવહાર-જીવનમાં ગૂજરાતી ભાષા એટલી તો વણાઈ જવી જોઇએ કે તે જીવનનો એક ભાગ બની રહે.

આપણા વિચારની પ્રત્યેક અભિવ્યક્તિ ગુજરાતી ભાષામાં જ થતી રહે તેવું કરવું પડશે. સતત શીખવા-શીખવવાની કળા હસ્તગત રાખીને પ્રાથમિક કક્ષાથી જ બાળકને તેના પાયાના નિયમો ક્રમશઃ શીખવવામાં આવે તો પાયો મજબૂત થશે. અને તેના પરની ઇમારત અકબંધ રહેશે. ગુજરાતી ભાષા સાથે કામ કરનારા શિક્ષકો, બૌદ્ધિકો, રાજનીતિજ્ઞો, વેપારીઓ, ઉદ્યોગપતિઓ તથા આમ સમુદાયના લોકોનું સહિયારું ચિંતન અને કાર્ય જ ગુજરાતી માતૃભાષાને ટકાવી રાખનાર પરિબળ છે અને વિદ્યાર્થી સમૂહમાં પણ ભાષા પ્રત્યેની સભાનતા કેળવાય અને તેને જો ગંભીરતાથી લેવામાં આવે તો અનેક શક્યતાઓ ગુજરાતી માતૃભાષામાંથી ઉજાગર કરી શકીશું. -(સંજય મકવાણા)